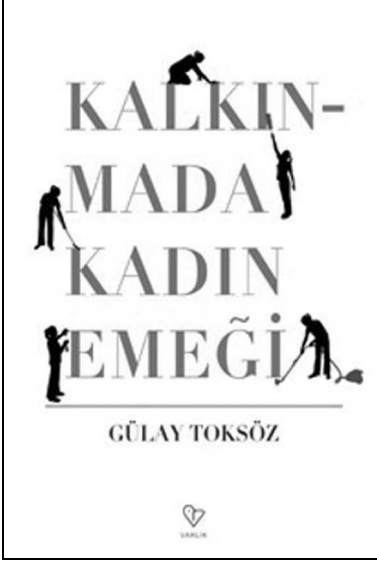

Özgürlükçü Bir Kalkınma Anlayışına Doğru

Emel MEMİŞ*

Gülay Toksöz (2012) *Kalkınmada Kadın Emegi*, Varlık Yayınları, No. 1162.

Sosyal bilimlerin ‘kraliçesi’ olarak nitelendirilen iktisat biliminin iktisadi yaşamda ve kalkınmada kadın emeğinin önemini görmezden gelmesi garip bir çelişkiye işaret eder. Hele, temel meselesi, dar anlamıyla da olsa ekonomik büyümenin sağlanması ve toplumsal refahın artması olan kalkınma iktisadının, toplumun bir kesimini dışlaması ve bu kesimin toplumun bütününe kalkınmasında oynadığı kritik rolü yok sayması ne yazık ki kalkınma düşüncesine kökten aykırı bir durum oluşturur. Oysa artık kalkınma tek başına ekonomik büyümeyle ele alınmamakta, salt ekonomik büyümenin kendiliğinden toplumsal refah ve eşitliği sağlayamadığı bilinmektedir. Bu yüzden gerçekleşmesi için köklü ve büyük değişimler gereken toplumsal eşitliğin sağlanması hedefi alternatif kalkınma anlayışlarının ortak paydası haline gelmiştir. Bu bağlamda eşitsizliklerin başında gelen toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele kalkınma tartışmaları için

* Yrd. Doc. Dr., AÜ, SBF, İktisat Bölümü

kaçınılmaz olmalıdır. Prof. Dr. Gülay Toksöz'ün *Kalkınmada Kadın Emegi* başlıklı eseri, kadın hareketleri ve bu konuya dikkat çeken sosyal bilimcilerin yıllardır bu mücadeleye ışık tutmakta olan ortak çabasının bir parçası.

Kadın emeğinin toplumsal kalkınmada oynadığı rolü açığa çıkarmak amacıyla kaleme alınan *Kalkınmada Kadın Emegi* okuyucularına kalkınma düşüncesine kadınların dâhil edilmesinin zorlu sürecinin hikâyesini sunuyor. Kalkınmayı bir ülkede toplumsal refahın artması, insanların sınıf, cinsiyet, etnik köken gibi farklılıklar gözetilmeksizin insan onuruna yakışan bir yaşam düzeyi sürdürebilmesi için yürütülen çalışmalar olarak tanımlayan yazar, bir ülkenin kalkınmışlık düzeyinin temel ölçütlerinden birinin toplumsal cinsiyet eşitliği düzeyi olduğunu vurguluyor.

Kalkınmada Kadın Emegi'nin ana teması kadın emeğinin önemi üzerine inşa ediliyor. Yazar, kalkınma tartışmalarının kendi içinde nasıl bir evrim geçirmiş olduğu, kalkınmanın kadın emeğini nasıl etkilediği ve bu etkilerin partiyarcal tahakküm nedeniyle değişik ülkelerde nasıl farklılıklar gösterdiği, kadının hane içi emeği ve bu emeğin kalkınmada ve toplumsal yaşamın sürdürülmesinde nasıl bir rol oynadığı ve kadının işgücü piyasasında gelir getiren işte çalışmasının güçlenme ve kadının özgürleşme ile nasıl bir ilişkisi bulunduğu gibi sorulara cevap arıyor.

Kitap beş bölümden oluşuyor. Birinci bölüm kalkınma düşüncesinde zaman içinde ortaya çıkan farklı paradigmaları, temel mesele olarak ele aldıkları sorunları, kullandıkları kavram, kategori, varsayımlar ve getirdikleri farklı çözümler açısından inceliyor. Bu bölüm neoklasik iktisat anlayışı üzerinde temellenen modernizasyon paradigması ile başlıyor ve ardından bu anlayışın eleştirisini oluşturan Latin Amerika kökenli iktisatçıların ortaya çıkardığı bağımlılık teorisi ve neo-Marksist eleştirilerin temsilcisi Dünya Sistemi Teorisi ile devam ediyor. Yazar burada, İkinci Dünya Savaşı ertesini iktisadi gerçekleri üzerine inşa edilen, sanayileşme, kentleşme ve tarımdaki teknolojik dönüşüm şeklinde doğrusal bir ilerlemeyi makro düzeyde politikalarla öngören evrenselci kalkınma düşüncelerine karşı ortaya çıkan alternatif kalkınma yaklaşımları üzerinde duruyor. Sunulan alternatif kalkınma anlayışları, öncüllerinin 1970'lerin ikinci yarısından itibaren yaşanan gelişmeleri açıklayıcı özelliklerini kaybettiğini savunarak, insan merkezli, yerel ihtiyaçlara odaklı yaklaşımlardan oluşuyor. Eser, bu alternatif yaklaşımları katılımcı kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, sosyal dışlanma gibi farklı bileşenleriyle ortaya koyuyor.

Kitabın ikinci bölümünde yazar kalkınmada kadının dahil edilmesinin hikâyesini anlatıyor. Bölüme, kalkınma düşüncesinin başlangıcında kadınların olmadığını söyleyerek başlarken bunun temel nedeni olarak da kadının hane içinde çocuk bakan ve büyüten yeniden üretici rolünde olmasını piyasada 'üreten' konumda olmamasını gösteriyor. Kaynakların ve gelirlerin hane içinde eşit dağıldığı varsayımıyla artan toplumsal refahtan kadınlara da eşit olarak dağıtılacağı varsayımının, Danimarkalı iktisatçı Ester Boserup'un 1970'de yayımlanan çalışmasıyla sarsıldığına dikkat çekiyor ve modernleşmeci 'Kalkınmada Kadın' yaklaşımının ortaya çıkmasında büyük pay sahibi olan Boserup'un çalışmasına özel

bir yer ayırıyor. Yazar aynı bölümde toplumsal hareketlerin ve kalkınmada bağımlılık teorisinin neoklasik kalkınma düşüncesini etkisi altına aldığı ve Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın dikkatini Üçüncü Dünya Ülkelerinde beklentilerin aksine yaşanan yoksulluğa, eşitsizliğe çekmeyi başardığı 1970'ler dönemine, kadınlara yönelik uluslararası kuruluşlarca geliştirilen politika, program ve stratejiler bağlamında yer veriyor.

Kitapta modernleşme teorisinin güçlü biçimde eleştirildiği dönemde ortaya çıkan bağımlılık okulundan esinlenen 'Kalkınma ve Kadın' düşüncesi ile 'Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma' yaklaşımı üzerine değerlendirmeler oldukça geniş tutuluyor. Postmodern eleştirilerin katkılarıyla ortaya çıkan 'Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma' yaklaşımı hane içindeki geleneksel işbölümünün doğal olmadığı biyolojik cinsiyet rollerine indirgenmemesi gerektiği düşüncesini öne çıkarıyor. Bu bölümde toplumsal cinsiyet kavramını tanımlayan yazar, kavramın kalkınma ile ilişkisini farklı feminist bakış açılarıyla okuyuculara sunmayı da ihmal etmiyor.

Üçüncü bölümde yazar bir önceki bölümde incelediği toplumsal cinsiyet yaklaşımının ortaya çıkardığı kalkınma ve kadın istihdamı ilişkileri ve çelişkileri irdeliyor. Bu bölümde kadının hane içi emeğinin rolü üzerine yapılan teorik tartışmalara dikkat çekerek, bu emeğin görünmez olmasının ardında yatan nedenleri de okuyucularına sunmuş oluyor. Cinsiyet temelli geleneksel işbölümünün karşılaştırmalı üstünlükler ilkesine dayandıran neoklasik iktisadın kadın emeğine bakışı üzerine yaptığı değerlendirmelerin ardından, yazar Marksist yaklaşımın kadın emeğini ele alış biçimini ele alıyor. Bu tartışmalar ışığında, kapitalizm ile patriyarka ilişkisi üzerinden kadınların neden hane içi üretimde yoğunlaştığını, patriyarkal sistemin erkeklerin kadın emeği üzerindeki denetimlerinin maddi temelini nasıl oluşturduğunu özel ve kamusal patriyarka kavramlarını tanımlayarak bu kavramlar etrafında açıklarken hane içinde cinsiyete dayalı bu işbölümünün kendini nasıl yeniden ürettiğini de ortaya koyuyor. Bunun işgücü piyasasındaki sonuçlarından birinin kadınların işgücüne düşük katılımı olduğunu, bir diğersinin katılabilenlerin erkeklere kıyasla daha yoğun şekilde güvencesiz, daha düşük nitelikli işlerde çalışması, daha düşük ücretler alması ve hane içindeki tabi konumlarının bu patriyarkal yapılarla pekiştirilmesi olduğunu vurguluyor.

Kitap son iki bölümde anlatılan ülke örnekleriyle, kapitalizm ve patriyarka ilişkisinin farklı biçimlerde tezahür ederek kadın emeği üzerindeki etkilerinin ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiğini ortaya koyuyor. Dördüncü bölümde Latin Amerika, Güneydoğu Asya, Ortadoğu ve Afrika ülkelerinden örnekleri üzerinden küreselleşmenin, makroekonomik gelişmelerin ve politikaların, yapısal uyum programları ve krizlerin kadın emeği üzerine etkilerini yeni uluslararası işbölümünde ortaya çıkan eğilimler bağlamında incelenirken son bölüm Türkiye'ye ayrılıyor. Burada uluslararası emek göçüne ve bu bağlamda göçmen kadınlara geniş yer veriliyor. Yazar, kadın istihdamının zaman içinde gösterdiği değişimleri yapısal ve konjonktürel nedenleriyle irdeliyor. Sanayileşme sürecini görece erken

tamamlayan Güneydoğu Asya ülkelerinde kadının işgücüne yüksek katılımının gözlemlendiğini fakat bu katılımın kadının ucuz işgücü kaynağı olarak piyasada yer aldığından söz ediyor. Ortadoğu ülkelerinde ise kadın daha çok hane içinde yer alarak işgücü piyasasının ya dışında kalıyor veya ev eksensli çalışma biçimlerinde yoğunlaşıyor. Türkiye bu anlamda Ortadoğu ülkeleri ile benzerlik gösteriyor. Eserde bu gözlemlerin ardında yatan nedenleri ortaya çıkarmak amacıyla, sektörel düzeyde çeşitli politika ve gelişmelerin değerlendirmeleri yapılıyor ve çalışma bu açıdan da ülke düzeyinde oldukça zengin bir tarihsel ve ampirik malzeme sunuyor.

Türkçe yazında önemli bir boşluğu dolduran *Kalkınmada Kadın Emeği*, dünya yazınında öncü sayılabilecek kaynaklarda da örneğine az rastlanır şekilde kalkınma düşüncesinin günümüze değin geçirdiği evrimi geniş kapsamlı bir biçimde değerlendiren bir eser. Yazar bu eseri kadınların özgürleşmesi yoluyla toplumun özgürleşmesi temel perspektifinden kaleme alırken, kalkınma teorisini oluşturmanın hiç bitmeyen bir görev olduğunu öne sürerek, kendisinin de altını çizdiği kapsayıcı ve eşitliğin adaletin sağlanmasını hedefleyen özgürlükçü yeni bir kalkınma anlayışına duyulan ihtiyacın karşılanmasına yönelik çok önemli bir katkı sunuyor. Tüm bunların yanında, okuyucusuna zengin bir kaynakça sunan *Kalkınmada Kadın Emeği* hem konuyla ilgili okuyucularına, hem de sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında, özellikle de toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları programlarında kalkınmaya yönelik ders kitabı olarak kullanılabilecek zenginlikte bir kaynak.